

Списание "Анамнеза" брой 13, 2011 г.

**За да разлиствате страниците,
посочете с мишката върху долния
десен ъгъл.**

**Можете или да ги обръщатете веднага,
чрез натискане, или да ги разгръщате
бавно, като истинска книга, държейки
натиснат бутона на мишката.**

Приятно четене!

[Свали в PDF](#)

СОЛИД НА БЪЛГАРСКИЯ ВЛАДЕТЕЛ АСПАРУХ

Георги Димов

В ранната есен на 2011 г., нумизматиката се реабилитира на историческия хоризонт седно неочаквано събитие. А именно идентифицирането на златен солид¹, от търг в Ню Йорк (проведен от CNG - Classical Numismatic Group Inc) на 14 септември тази година, с монета на владетеля на българите по Долен Дунав –

1 Византия е продължител на римските монетни традиции. Тя утвърдила златния солид (solidus) при Константин Велики (306-337) за основна единица на своята парична система. Със средното тегло от 4,5 грама, метеорологично от една римска либра (гр. литра) с чистота 24 карата се отсичали 72 солида. Остатъкът от 3,45 грама се използвал за покриване разходите на съответната oficina. Това била централизирана и строго контролирана (блокирана) монетна система, където допустимите отклонения или т.нар. ремедиум (remedium) в теглото на монетите било сведено до минимум. Солидът се радвал на международен престиж и с право е наречен от Роберто Лопес „доларът на Средновековието“. Димов, Г. *Провалите и фалшификациите във византийската монетна политика през X век. Тетартерон и диотетартетон номизма.* (под печат).

хан (кан) Аспарух (681-701). Откритието мигновено влезе в графата на сензациите, поне във виртуалното пространство, т.е. Интернет. За съжаление, на фона на безкрайната върволица от „безценни“ артефакти, които нашата родна археология предоставяше на гладната за сензации журналистика в последните двадесет години, то все още не може да се впише в ефира и вестниците, тъй като няма „PR“ от някой „роден“ Индиана Джоунс. Но какво да се прави. Би било наивно, все пак, да подходим повърхностно и отхвърлим с лека ръка достоверността на (един евентуален) паметник за историята ни, който всъщност би бил от изключително значение за утвърждаването на българите по днешните земи през VII век. Впрочем, „солидът на Аспарух“ ни най-малко не трябва да се приема за съвременен фалшификат или недостоверен монетен паметник. Все пак е проучен и изследван сред едни от най-добрите нумизмати в света и определен като 100 % античен (древен), той е представен за „неизвестен германски имитатив“². Затова основният проблем, който срещаме при предполагаемата монета на българския хан (кан) е малкото информация за произхода и местонамирането ѝ. И има защо. Фактът, че разполагаме със солид, който не е открит *in situ*, за когото собственикът на монетата твърди, че е намерен в района на Добруджа или което е по-важно, не знаем дори къде е отсечен, едва ли ще се приеме, като правдоподобно от научната общност.

2 Под N 1763, в каталога на CNG, монетата е описана като „UNCERTAIN GERMANIC TRIBES - Late 6th-7th centuries. AV Solidus (18mm, 4.21 g, 1h). Imitating Byzantine Emperor Constantine IV“.

От друга страна, подобни обстоятелства съпътстваха и перпера на цар Йоан Асен II (1218-1241). Разликата се крие във факта, че съобразно иконографските и метрични характеристики, монетата на владетеля от Второто българско царство, предполагаше емитирането ѝ в монетарницата на Солун (тогава в границите на Епирския деспотат³), а освен това монетосеченето на Йоан Асен II бе съпътствано и с една сравнително рядка серия медни монети. Въпреки това, и до днес, златният перпер на този велик български цар също се приема от редица нумизмати, ако не за фалшив, то поне за „съмнителен“⁴.

Предполагаемият солид на Аспарух, сигурно ще се впише и като поредния новаторски опит сред нумизматите, да се открият „кованите монети от Първото българско царство“⁵. А опити са правени многократно – и със златните монети на Владимир (889-893), сина на княз Борис-Михаил (852-889), и с управителя на крепостта Срем (Сирмиум) – Сермон, и с прословутите „стълензи“ (които си бяха чисти солиди), и с медните оболи на хан (кан) Крум (803-814). Но от желание за обективност, трябва да признаем, че конкретният случай е различен. За сметка на проблема с местонамирането на монетата, т.е. средата в която е отсечена, „солидът

3 Наименованието е условно и днес е прието за анахронизъм.

4 **Гълъбов, Г.** Златна ли е златната монета на Йоан Асен II. – *Минало*, бр. 4, София, 2004г., стр.23-40.

5 **Герасимов, Т.** За българските средновековни монети. – *Нумизматика*, бр. 1, София, 1972, стр. 5-9.

на Аспарух“ носи всички онези стилистични и метрични характеристики на епохата си. И не на последно място, за разлика от предишните псевдо-български монети от периода на ранното средновековие, монетата се вписва в историческия контекст от края на VII век. Много правилно Господин Жеков щрихира събитията по Долен Дунав⁶, когато едно (племенно) обединение с разнороден етнически състав, но развита владетелска институция, което сключва договор с Византия⁷ и като резултат поема отговорността да охранява границите ѝ от нахлуванията на авари, хазари и т.н. Задължение за което съответно получава и годишен трибут в златни монети – практика прилагана от Imperium Romaioi от векове. Разбира се, напълно възможно е, федератският статут и договорът, който осветява събитията и вкарва в исторически „оборот“ Аспаруховите българи да са били документирани с отсичането на такъв подражателен солид. Но в такъв случай, този акт не трябва да се обвързва с икономически причини и последствия, комутации или натурални размени, а да се приеме за един вид емитиране на (церемониална) монета в ограничени количества, единствено с цел прокламиране властта на съответния владетел и издигането на неговия престиж. Подобни примери с подражания на византийски монети има и сред конунгите (кралете) в т.нар. Pax Barbaricum,⁶ **Господин Жеков**, експерт към Софийското нумизматично дружество, коментира на 19.09.2011г. пред e-vestnik.bg, въпросната монета: <http://e-vestnik.bg/12693/oshte-za-senzatsionnata-moneta/> .

7 Възприетият от съвременната историография terminus techniques за Източната Римска империя.

или по – точно при готите, лангобардите, франките⁸. Секат се предимно монети от аурум (злато) и рядко от сребро, като в случая, при монетата на Аспарух имаме прилика със солида на император Константин IV (668 – 685), по ирония погрешно наричан Погонат⁹. Този тип солиди се емитират в периода 674-681 г. в монетарниците на Константинопол, Сиракуза или Равена (Италия) и Картаген (Северна Африка)¹⁰. При тях на аверса (лицето) на монетата е представен владетелят насреща (en face), с гребенчат шлем, диадема, копие и ризница в една типична за императорите от V век иконография. Единствено късата брадичка ни подсказва седмото столетие. Интересен детайл е щита (с конник), който липсва при по-ранните солиди на Константин IV и е явна реминисценция от времената на Късната античност. На реверса (опакото) е изобразен мощен кръст на три стъпала, алюзия с Голгота, а от двете му страни са братята на императора – Ираклий и Тиберий, обявени за augusti още в 659г. Именно последните дават

8 **Wroth, W.** *Catalogue of the Coins of Vandals, Ostrogoths and Lombards*. London, 1911, pp. XV – Ixix.

9 Прозвището принадлежи на баща му – Констант II (641-668). Изключително енергичен и способен владетел, Флавий Константин явно унаследил много от качествата на своя велик дядо – император Ираклий (610-641). Победител над арабите, способен пълководец, славен като „Нов Константин“ и радетел за църковен мир, императорът бил твърде млад, когато се появила опасността от българите.

10 **Grierson, Ph.** *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection: 602-717, Vol. 2. Phocas to Theodosios III*. Dumbarton Oaks 1968, pp. 512-568; **Grierson, Ph.** *Byzantine coins*. Taylor & Francis, 1982, pp. 84-150.

и горната граница на монетосеченето (terminus ante quem), тъй като в 681г. императорът, който според Теофан, „предпочитал да управлява сам със сина си Юстиниан“¹¹ ги отстранил (като отрязал носовете им) и съответно премахнал изображенията им от монетите на Империята.

Времево разглежданият от нас солид пасва на развиващите се във Византия събития, тъй като император Константин е искал мир по границите, за да може да потуши назряващия бунт, във връзка с отстраняването на братята си. Опасността да приеме образа на поредния низвергнат Каин - братоубиец го тревожела¹². „Ние вярваме в Троицата и искаме да видим трима императори“¹³ – скандирали анатолийските войски, според разказите на хронистите. И именно поради тази причина са били важни добрите отношения с Аспаруховите българи, които според разказа на Теофан, останали мирни и занапред. В така създамата се ситуация, земите по Долен Дунав се превърнали, според представата на ромеите, в „буферна зона“, където били „настанени“ съюзните им федерати и където техният хан (кан) трябвало тепърва да утвърди властта и престижа си, в следствие на развилите се събития.

11 Ю.Н.Ш. yu_shard@newmail.ru <http://www.shard1.narod.ru/knigi/Theophanes.zip>

12 В Бащата на Константин, Констант II, имал подобна съдба след като отстранил брат си Теодор.

13 Теофан – пак там: Ю.Н.Ш. yu_shard@newmail.ru <http://www.shard1.narod.ru/knigi/Theophanes.zip>

Също така, за да се изясни въпросът, защо на предполагаемата монета на Аспарух нямаме езически изображения или символи, ще посочим, че конфесионалната ориентация на владетелите от рода Дуло, определено е християнска. Посочват го и изворите, и археологическите паметници. Но подобно на тюркското влияние във въоръжението, иранското влияние в имената и културата, християнството е може би елитарно, а не масово явление. Впрочем, принадлежността към християнството на българските владетели, от този род, е засвидетелствана и при съкровището на хан (кан) Кубрат (635-668), и при кесарската промоция на Тервел (701-718/721). От друга страна, дори религията им да бе различна от християнската, то този факт, отново нямаше да бъде отбелязан от гравьора на въпросния солид, както е при златните пластинки на Омуртаг (814 – 831) и солида на Абд ал Малик (646 – 705).

Изображенията на „солида на Аспарух“ със сигурност също ще породят редица въпроси. В случая, напълно точна е дефиницията: колкото по далеч от Константинопол – толкова по-грубо и схематично. Това важи за всички аспекти на византийското изкуство до средата на XI век. Солидите на Константин от Италия и Картаген са с по – лошо качество, но това не е важно в случая. Андрей Грабар прозорливо посочи, че императорът се разпознава по инсигниите, а не по индивидуалните черти на портрета¹⁴. Важни са символите на властта,

¹⁴ **Грабар, А.** *Император в Византийском искусстве.* Москва, 2000, стр. 22-43.

тяхната семантика, а не детайлите на изображението – те са абстрактни за християнското изкуство. В пълна сила важи това правило и за разглеждания от нас солид. При него шнуровите на диадемата, самата диадема и перлите, шлемът, копието са представени почти реално. Гравьорът обаче е стилизирал и огрубил (чрез един линеарен стил) портрета на императора и братята му, защото те нямат значение. И в този ред на мисли, едва ли, двете фигури на опакото са изобразени със саби, както посочи откривателят на монетата¹⁵, тъй като протосабите, които българите са познавали са прави и т.н. Но това не е от значение. Просто имаме едно типично за т.нар. „варваризати“ стилизиране на образите. Така че изображенията на разглежданата монета, напълно отговарят на очакванията ни, поне що се отнася до изискванията на епохата. Надписът на солида и дешифрирането му, обаче, са другия спорен момент. Още навремето, най-големият ни медиевист – проф. Васил Златарски, посочи основния симптом в спора Исперих – Аспарух. *„Що се отнася до гръцката форма Ασπαρούχ, то тя очевидно е произлязла от арменската Аспар-хрук, навярно осмислена по арменски, но все още си остава необяснена (опит за обяснение направи Маркварт. Die altbulg. Ausdrücke, S. 7, Am. 6). Обаче тая очевидна зависимост на гръцката форма от арменската ни навежда на предположение дали общият извор на Теофан и Никифор не е бил от*

¹⁵ Откритието принадлежи на **Митко Станков**, който е и собственик на монетата.

арменски произход."¹⁶ , т.е византийците изписвали името Аспарух. Следователно може да приемем, твърде общо, обосновката която ни предлага собственикът на монетата: „На реверса (опако) на монетата ясно се четат буквите С, А, N и V . На аверса (лицевата страна) – буквата А, монограм и V. Моето четене на надписа като цяло (опако и лице) е CAN CV A(SPAR) V. = ASPARV(H) . На известния златен медальон на кан Омуртаг надписът е CANE SYBHΓI WMORTAG. Васил Златарски казва: От официалните надписи на гръцки език, дошли до нас от езическо време, ние узнаваме, че така е изписана титлата на българските канове на известните каменни надписи, носещи техните имена"¹⁷. Всъщност абривиатурите и монограмите на надписите на монети, пръстени, екзагии, винаги поставят повече въпроси, отколкото дават, пред своите изследователи. Сравнително „свободно“ бе и интерпретирането на надписа (монограмите) на пръстените от съкровището на Кубрат (Мала Пересчепина), но именно това бе и репера за идентифицирането на находката от Йоахим Вернер. Затова, не би било излишно да сравним надписа на „солида на Аспарух“ със златните емисии на Константин IV от 674-681 г. При константинополското монетосечене, тип 3 по Филип Гриърсън, легендата съдържа: лице -

16 **Златарски, В.** История на Българската държава през средните векове, том I. С., 1970, стр.176.

17 Собственикът на монетата, изказа мнението си за прочит на надписа пред e-vestnik.bg, на 19.09.2011 г., което ние сме цитирали дословно: <http://e-vestnik.bg/12688/mitko-stankov-napravi-senzatsiya-otkri-na-targ-v-nyu-york-zlatna-moneta-na-han-asparuh/>

DN CANUS PP, а опако VICTOIA AVGU (+); в отреза четем: CONOB (надписите са стандартни за последните няколко века). На монетите от Картаген, надписът на аверса (лицето) е DN ONZ CSS, а на реверса само една точка (т.е. няма). Последните от Италия: D ON (sic) COS V P, а реверса – аналфабетен¹⁸. Следователно, напълно възможно е, след като видяхме общите тенденции, да допуснем, че при отсичането на „Аспаруховия солид“, са изпуснати някои от посочените букви и надписът е напълно схематичен и общ, подобно на образите върху монетата. Единствената логическа обосновка, която може да предположим е във възпроизвеждането на титула (CAN). Когато лангобардите в Беневенто (Италия) имитират византийски солиди и тремиси (в периода 739-742г.) задължително изписват буквата D (dux), като паралелно с това е представен образа на Юстиниан II (685-695; 705-711) или на Лъв III (717-741). Веднага ще зададем и въпроса, по този начин лангобардите не подриват ли византийската икономика на Апенините. А отговорът е – не. Точно в този период, от времето на дука Григорий (732-739) последните са в мирни отношения с Империята. И ако се погледнем ретроспективно, ще забележим, че първите владетели на Беневенто от 647-706 г. също сечат златни монети, които Уоруич Рот представя като „coins of uncertain beneventian coinage“. Акцентът на несигурност при тях

18 **Grierson, Ph.** Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection ... pp. 524-567.

отново се крие в надписа¹⁹.

Иначе, трябва да подчертаем, че солидите на Константин IV са редки монети, като от нашите земи познаваме единични находки от Несебър, Търново, Софийско²⁰. За сметка на това, най-учудващо ги срещаме в лесо-степния пояс на днешна Украйна, Румъния, дори в Словакия и Сърбия²¹. Подражание на този монетен тип се намира и в Националния исторически музей в Белград (под N 545), монетарницата е посочена като неизвестна, а надписът наподобява до някъде този от монетата на Аспарух. Разликата е в реверса, където буквите са заменени с точки (както при античните ваваризати и подражания)²². Интересно е, че и при „солида на Аспарух“, и този от Белград, са спазени точно метричните характеристики на византийския номинал – тегло и размери, малко над 4 гр.;18 мм. А това е доказателство за автентичност. Нумизматът Дейвид Сиър, например, представя като съвременни фалшификати в

19 **Wroth, W.** *Catalogue of the Coins of...*, pp. Iv – Ixix.

20 **Пенчев, Вл.** Колективна находка от Несебър. – *Нумизматика*, 3-4, С., 1991, стр. 5-6; **Бонев, Ч.** Начало Дунайской Болгарии в свете некоторых археологических данных и монетных находок. – *Etudes Balkaniques*, N 2, 1985, стр. 63-76; **Герасимов, Т.** Съкровища с монети. – *ИАИ*, XXXI, 1969, с. 234; **Герасимов, Т.** Колективни находки на монети, *ИАИ* XV, 1950, с.321; **Юркова, Й.** Характер и развитие на византийското монетосечене (VI-Хв.). – *Археология*, бр.3, 1969, стр.21-31.

21 **Радич, В., Иванишевич, В.** *Byzantine Coins from National Museum in Belgrade*. Beograd, 2006; **Woloszyn, M.** *Byzantine Coins in Central Europe (between the 5th and 10th century)*. Krakow, 2009. **Barnea, I., Iliescu, O., Nicolescu, C.** *Cultura Byzantina în România*. București, 1971.

22 **Радич, В., Иванишевич, В.** *Byzantine Coins...*, p.149.

своя каталог три солида на този император, само поради надвишаването на грамажа им²³. Метрологията е важна, дори при античните имитации на константиновите златни монети. Едно такова фуре (fouure) (2гр.;20мм), отново пребивава в колекцията на Сръбския национален исторически музей²⁴.

На края, искам да направя и едно преположение, подобно на това, което Ангелики Лаю, направи за византийското монетно обръщение в периода VIII-IX век. А именно идеята за *damnatio memoriae*, т.е. претопяването и препечатването на по-стари монетни емисии в Ромейската империя, особено на ообразните императори - иконоборци. Напълно възможно е, такава съдба да е сполетяла и по-голямата част от предполагаемите Аспарухови солиди, особено след приемането на християнството по нашите земи. А иначе спомена за Аспарух се запазил дори и през XI век, защо тогава този велик владетел да не е прокламирал властта си, чрез една ограничена емисия златни монети през VII век. Но отговорът засега, едва ли ще бъде даден от въпросния солид.

В заключение ще си позволя да спомена, че по-голяма част от паметниците на езическа България, днес, не се приемат за автентични. В една статия, озаглавена „Съмнителни и недостоверни паметници на прабългарската култура“, Рашо Рашев опроверга

23 **Сиър, Д.** *Византийските монети*. Вега, 2000, стр. 390 – 391.

24 **Радич, В., Иванишевич, В.** *Byzantine Coins...*, pp.149 – 150.

принадлежността на голяма част от тях към VII-VIII век²⁵. Сред тях бяха медальона от Върбовка, пластините-печатчета с конник, амулетите-конници, медальоните с лицеви образи от Преслав, амулетите-кончета с мъжки глави, печатчетата с животински изображения, дори и розетата от Плиска, превърнала се в национален символ – емблема. И въпреки това, тези паметници на културата, все още се третират като езическо, първобългарско, прабългарско и т.н. изкуство. Затова, както споменах, нека не отхвърляме с лека ръка поредното доказателство, за нашата история, тук, по тези земи. Защото, дори да „страда“ от липса на предистория, дори да е много „крехка“ хипотезата при разчитането на надписа, дори да е единствен по рода си, „солидът на Аспарух“ би бил ценен паметник за нашата история. Което означава, че трябва да подходим с изключително внимание към разплитането на този случай, тъй като засега аргументите за принадлежността на монетата към личността на Аспарух, за съжаление, са недостатъчни.

Приложения:

²⁵ Рашев, Р. Съмнителни и недостоверни паметници на прабългарската култура. В: *Studia Protobulgarica et mediaevalia europensia* - в чест на професор Веселин Бешевлиев, София, 2003, стр. 158-175.

1. Предполагаемият солид на Аспарух.

2.1;2.2;2.3 Солиди на Константин IV от 674-681г., Константинопол.

2.2

2.3

4. Солид на Константин IV от 674-681г., Италия (Равена или Сиракуза)

3. Солид на Константин IV от 674-681г., Картаген

5. Варварско подръжание, подобно на предполагаемия солид на Аспарух (неизвестно местонамиране)

